

Osmanernas rike

ett frsummat europeiskt arv

A.Bjrnsson

16/3-17/3 2008

Skall Turkiet f tillhira Europa? Mera specifikt skall Turkiet kunna kunna f tnjuta ett fulldigt medlemskap i den Europeiska Unionen? Frdomar mot Turkiet sitter djupt. Landet ger associationer till orientalisk despotism frenat med nomadisk hnsynslshet. Underkuvandet av Balkan, desakriliseringen av Hagia Sophia till en muslimsk helgedom¹. Traditionen strcker sig rhundranden tillbaka i tiden, och gamla frdmor att sptts p med nya frscha² Starka krafter motstter sig ett turkiskt medlemskap med argumentet att EU har en naturlig grns, det kan inte i frlngningen innefatta hela vrlden, och att sledes syftet r att frska identifiera denna mytologiska grns bortom vilken varjehanda utbredning r dmd att misslyckas. Och i s fall vad r naturligare n att definera Europa som den geografiska och kulturella arvtagaren till det vstromerska riket frenade via sitt kristna statskick och kultur. Anders Bjrnsson vnder sig mot denna argumentation som identifierar det sant europeiska med Kristenheten och drmed per automatik frkastar det islamska arvet ssom utomeuropeiskt. Istllet, menar frfattaren, har det Ottomanska vldet under rhundranden varit en viktigt spelare i Europeisk maktpolitik och dess krnland har i mngt och mycket utgjorts av dess besittningar p Balkan, som genom en inkonsekvent logik numera anses vara en omistlig del av Europa i motsats till dess moderland.

Att argumentera fr Turkiets europeiska arv r indirekt en bekrftelse p att det finns naturliga grnsar fr den europeiska utvidgningen, liksom att begreppet Europa har en inneboende mening. Dessa naturliga grnsar m inte vara konstanta under tid, men kan givetvis variera. Ett exempel p detta vore principen att ett land kan endast anslutas till EU om det fysiskt grnsar till densamma. Principen som sdan r fast, men dess artikulation frndras givetvis med upptagandet av nya medlemslnder.

Har begrepp som Europa och Asien inneboende meningar? Definitivt inte geografiskt. Den indiska halv n r mera avgrnsad frn den asiatiska huvudkontinenten n den europeiska. Det naturliga vore givetvis att geografiskt endast tala om tre kontinenter (Asien, Afrika och Amerika) samt Stilla Havets vrld (med Australien och Nya Guinea som huvudkomponenter). Det geografiska fljer dock ej det mnskliga, och fastn de ur det senares perspektiv frefaller permanent r detta inte fallet i ett geologiskt som bland annat frenar den skandinaviska halv n med Grnland (ironiskt nog speglade en sentida folkgemenskap). Afrika delas naturligt upp i en nordlig och sydlig del som har vldigt litet med varandra att gra. Och begreppet Asien inrymmer s vitt skilda kulturer och folkslag att varje frsk att ge

---

¹ Numera varken det ena eller det andra, utan ett religst museum

² Filmen 'The Midnight Express' med starka sadistiska vldsinslag frn slutet av 70-talet resulterade inte ovntat i turkiska protester.

det en konkret innebörd r dmt att misslyckas³. Dock begreppen användes och i och med detta utvecklar de en närmast självständig innebörd. Ordet 'asiatisk' liksom givetvis även ordet 'europeisk' väcker associationer och impulser, kanske inte alltid inbördes koherenta eller fullvärdna, men detta inverkar inte på deras livfullhet och enträgen pockandes på att specificeras och utvecklas. Jag antar att författaren, även om han inte skriver så explicit, vill framhålla Turkiets europeiska natur på bekostnad av arabvärldens. En identitet kan endast skapas om den stöts i kontrast mot en annan identitet, verklig eller hypotetisk. Islam r inte lika med Arabvärlden, även om vulgruppfattningen tycks vara sådan. Araber r i själva verket en minoritet bland muslimer, de flesta återfinns på den indiska delkontinenten och i den indonesiska -världen. Islamska kärnländer som Iran och Afghanistan r definitivt inte arabiska utan rasmässigt och språkligt intimt förknippade med Europa. Turkiet r som vi alla borde veta en västlig utlöpare från det centralasiatiska högplatån, fortfarande stämmande från ett antal turkisktalande stater och vars kalla jord skulle bereda Sven Hedin den brudsng han trängt efter.

Vari ligger då den europeiska identiteten i Turkiet? Definitivt inte religionen, men eftersom Turkiet efter sitt grundande blev en lagfäst sekulär stat, en identitet som först på senare r utmanats, är detta inte vara någon större stötesten. Dess europeiska rötter är dock ej skilda i dess geografiska ursprung utan under dess sjuhundra-riga inkarnation som det Osmanska riket. Det Osmanska riket som blev det Byzantiska rikets arvtagare och därmed kan sägas vara ympat på en tvåtusenrig europeisk tradition. Alla människor r förnansvärt lika, och därmed väver likheter även mellan vitt skilda statsskick mera än olikheterna, som dock gör det senare betydligt intressantare. Och det Osmanska riket var drövlag en ständig källa till frödran från sin europeiska samtid. Man kan argumentera att det inte var feodalt, åtminstone inte i en europeisk mening, att den hierarki och ståndsuppdelning som karaktäriserade Europa inte stod att finna i det osmanska samhället. Att Sultanen som maktfaktor var mer isolerad än sina europeiska motsvarigheter, ja bokstavligen så eftersom traditionellt en sultan låt avrätta alla sina bröder från att fregripa rivalitet och hot mot tronen⁴. Ja Sultanens härkomst var halv, med en Sultan till fader och en mer eller mindre anonym slavinnor till moder. Ja hela den osmanska administrativa härskarklassen utgjordes av slavar, bortrivade under unga r och satt i låra att utvecklas till dugliga ämbetsmän. I det osmanska samhället sågs inte till klass eller ras, det var dugligheten som gällde, och drövlag var detta orientaliska samhälle ett fregngsland och ett fredme från occidenten. En vesir, en sultanens representant ute i provinserna byttes regelbundet ut, på detta sätt förhindrades en närmare kontakt mellan den styrande och territoriet han hade att förvalta, och därmed ett uppbyggande av en egen maktbas. Ett förfarande som hade uppenbara svår fördelar som nackdelar.

Fram till slutet av 1600-talet var det osmanska riket ett expanderande rike som utgjorde ett direkt hot mot det kristna Europa. Ungern kom tillfälligt under osmansk förhållighet och Wien belgrades. Turkarna var ett nomadiskt folk, och nomadernas imperier bygger på ständig expansion. När expansionen uteblir stöter från eller senare stagnationen in. Osmanerna var framförallt jämförbara europeerna i krigskonst⁵ tekniskt svår som organisatoriskt, men ett

---

³ Strikt rasmässigt, språkligt och kulturell variation finner man dock i Afrika söder om Sahara. Begreppet neger r meningslöst ty vi r alla negrer. Världen bestående av ett antal olika negerstammar, av vilka alla utom en stannade kvar i Afrika.

⁴ En i sanning barbarisk sedvänja som under senare tid mildrades genom 'kommutering' till fngenskap.

⁵ I Topkapi palatset kan turisetn betrakta den turkiska rustningen helt jämförbar den europeiska som

frsprng som i det lnga loppet neutraliserades.

Mellan kulturer som str p samma niv uppkommer mer eller mindre ett ytterst fertilt utbyte av givandes och tagandes, men mellan kulturer p olika teknologisk niv, utbytet alltför ofta degenererar till ngot ensidigt och enkelriktat vilket tenderar att korrumpiera mottagar- sidan. Kulturkonfrontationen mellan Europa och den nra orienten var inget undantag till den fräa kategorin, ven om det ptagliga utbytet kanske mest fretogs p lyxniv⁶. I vilket fall som helst s bidrog det osmanska vldet till den europeiska identiteten inte bara som mot- pol. Karl XII 'overtyrer' till den turkiske hrskaren i sin kamp mot Ryssland indikerar att det lngt ifrn frelg ngon gemensam front mellan europeiska stormakter mot den sterlndska. Realpolitik, som namnet antyder, transcenderar kulturella och religiösa vervganden.

Vad slr en sentida beskare till Istanbul? Bortsett frn de allerstdes nrvarande minareterna ■ och dess regelbundna bneutrop (numera via hgtalare), skiljer sig inte en orientalisk metropol ■ alltför mycket frn en sydeuropeisk, tminstone inte om man betraktar det stora gapet mellan en nordeuropeisk med den senare. Husen r kanske lite mera frfallna⁷ gatorna trngre och mera slingrande, basarlivet mer myllrande, men ngra riktigt vsensskilda olikheter frekom- mer inte. Turken liksom sydeuropen i allmnhet framlever sitt sociala liv 'p gatan' (d.v.s. p allmn plats i restauranger i basarer) i motsats till nordeuropen. Ja detta kulturella liv stammar frn en urldrig medelhavskultur som binder samman lnderna runt Medelhavet trng- gre till varandra n den formella Brysselgemenskapen binder de frment europeiska halvorna till nordeuropa. Det r en kultur p vilken den nomadiska turkiska har haft ett begrnsat inflytande jmfört med den historiskt byzantinska.

Det moderna Turkiet r inte detsamma som det osmanska riket. Brottet med det fr- flutna var i mngt och mycket radikalare n inte bara i det kejsarliga Tyskland utan kanske t.o.m n i det tsariska Ryssland. Landet inte bara sekulariserades⁸ utan ven nationalis- erades. Istllet fr ett vidstrckt multi-etniskt rike blev det ett koncentrerat nationalistiskt, med allt vad det innebr av frtryckande av nationella minoritet, de armeniska och kurdiska de mest vlknda. Turkiets demokratiska och mnniskorttsliga sentida historia lmnar mycket vrigt att nska och det finns ingen anledning att inte utnyttja dess strvan till medlemskap fr att genomdriva frndringar. Om man s vill kan man se denna konformering till rdande politiska ideal som en mjlighet att definiera sig ssom ett europeiskt land om inte historiskt s i alla fall i nuet.

22/3 2008 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden ulfp@chalmers.se*

---

reducerade en knekt till en otymplig 'klunseduns' nr han vl hade bringats frn sin hstrygg.

⁶ Kinesiskt porslin och silke, tropiska kryddor, orientaliska mattor och mbler, kaffe, r uppenbara varor som man oskt associerar till.

⁷ En charmerande komponent i Istanbul r den rikliga frekomsten av trhus, om n oftast i bedrvligt skick och under senare decennier upprepat decimerat av eldsvdor.

⁸ vilket ven innebar att det arabiska alfabetet utbyttes mot det latinska, vilket indikerar att analfa- betismen var ganska utbredd, annars skulle en sdan reform knappast ha varit praktiskt genomfrbar.